

Małżeństwo w Kościele katolickim oraz czterech religiach niechrześcijańskich (judaizm, islam, hinduizm, buddyzm), red. ks. G. Dzierżon, Kraków: Wydawnictwo Homo Dei 2014, ss. 416.

Małżeństwo jawi się jako naturalna oraz podstawowa komórka społeczeństwa, wspólnoty. Ma ona nie tylko wymiar świecki, ale zwłaszcza religijny. Podobnie jak różne są porządki normatywne różnych państw w dziedzinie małżeństwa, tak i na gruncie religii mamy do czynienia z różnym ujęciem rozwiązań prawnych. Niezwykle ważne zagadnienia dotyczące małżeństwa ujęte w jednym miejscu odnajdziemy w książce *Małżeństwo w Kościele katolickim oraz czterech religiach niechrześcijańskich (judaizm, islam, hinduizm, buddyzm)*. Jest to monografia stworzona przez wielu autorów, pod redakcją polskiego kanonisty ks. prof. dr hab. Gintera Dzierżona, który jako matrymonialista zebrał zespół osób, które podjęły próbę integralnego ujęcia problematyki, będącej przedmiotem ich naukowych zainteresowań. W ten sposób powstała wyjątkowa pozycja naukowa. Książka wydana w 2014 r. przez Wydawnictwo Homo Dei w Krakowie.

Monografia składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz bibliografii. Już we wstępie ks. prof. Dzierżon zaznacza, iż poszczególni Autorzy zaprezentowali nie tylko kwestie zawierania małżeństwa w poszczególnych religiach, ale także skutki rozpadu małżeństw. Cztery pierwsze rozdziały dotyczą małżeństwa w Kościele katolickim, judaizmie, islamie i hinduizmie. Z racji na fakt, iż te religie mają własne systemy prawne różnią się w przedstawieniu zagadnienia w stosunku do ostatniego rozdziału dotyczącego małżeństwa wyznawców buddyzmu, które to często zawierane jest jedynie zgodnie z tradycyjnymi zwyczajami danego regionu, a dopiero później zgodnie z prawem świeckim. Redaktor podkreślił również nadzieje autorów, że oprócz omówienia zagadnień doktrynalnych, publikacja przyczyni się do pogłębienia dialogu międzyreligijnego.

Pierwszy rozdział *Małżeństwo w Kościele katolickim* opracował ks. Waldemar Przyklenk. Autor skupił się na istotnych dla ważności małżeństwa elementach. Analizuje pojęcie zgody małżeńskiej i jednocześnie jej wad przewidzianych przez Kodeks prawa kanonicznego z 1983 r. (kan. 1095–1103). Zgoda małżeńska jest przyczyną sprawczą małżeństwa, dlatego jej brak lub jakakolwiek wada wpływa ostatecznie na ważność umowy małżeńskiej. W dalszej części został przedstawiony katalog dwunastu przeszkód zrywających, które nie pozwalają nupturientowi ważnie zawrzeć małżeństwo. Trzeci punkt rozdziału traktuje o formie kanonicznej wymaganej również do ważności małżeństwa. Ponadto Autor odnosi się jeszcze do formy liturgicznej oraz do warunków i formy zawarcia małżeństwa mieszanego.

Drugi rozdział *Małżeństwo Żydów* jest autorstwem Pawła Stasiuka. Rozpoczyna on od przedstawienia małżeństwa jako instytucji, czyli umowy pomiędzy dwiema osobami, które otrzymują błogosławieństwo Boże. Również w judaizmie konsens małżeński stanowi element konstytutywny małżeństwa. Ponadto przedstawia różnice, jakie występują między przeszkodami i zakazami małżeńskimi. Charakterystycznym momentem w drodze do zawarcia małżeństwa staje się podarunek, a następnie mają miejsce zaręczyny i zapowiedzi. Autor podkreśla, iż zaręczyny mają charakter prywatny i mogą być zerwane, przeciwnie do zapowiedzi, które pociągają skutki prawne. Następnie został opisany moment zawierania małżeństwa, począwszy od obrzędów poprzedzających. Kolejno, podobnie jak w poprzednim rozdziale, została poruszona kwestia małżeństwa mieszanego. Dwa ostatnie zagadnienia oscylują wokół rozwodu i unieważnienia małżeństwa.

Książd Ginter Dzierżon jest autorem trzeciego rozdziału zatytułowanego *Małżeństwo w islamie*. Sytuuje on małżeństwo i rodzinę muzułmańską jako podstawową strukturę organizacyjną w społeczeństwie islamskim. W kolejnym punkcie została poddana analizie umowa małżeńska, która występuje w kilku rodzajach: typowej i specyficznej. W związku z tym wyróżnia się kilka rodzajów małżeństw: czasowe, zezwalające, nieoficjalne. Ważnym punktem omówionym przez ks. prof. Dzierżona są warunki co do ważności małżeństwa. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach oscylują one wokół wad zgody małżeńskiej, przeszkód i wymogów dotyczących formy. Istotne miejsce zajmuje także podarunek. W islamie ważne miejsce zajmuje okres przygotowania do zawarcia małżeństwa, zwany zaręczynami. Kolejne punkty dotyczą ceremonii zawarcia małżeństwa, jego skutków, a także rozwiązania małżeństwa i małżeństwa niewierzących. Z racji na zezwolenie prawne, szczególne miejsce w charakterystyce małżeństwa stanowi problem poligamii, który Autor porusza w oddzielnym punkcie.

Kolejny, czwarty rozdział *Małżeństwo w hinduizmie* opracowała Kinga Szymańska. Autorka wprowadza czytelnika w meritum zagadnienia poprzez opis hinduizmu jako religii. W dalszej części przechodzi do zawarcia małżeństwa, wyróżnia warunki oraz formy zawarcia małżeństwa, prawo do posagu, ceremonię zawarcia małżeństwa. Na uwagę zasługuje punkt małżeństw dzieci. Podobnie jak we wcześniejszych opracowaniach i tu Autorka odnosi się do małżeństw mieszanych. Następnie odnosi się do unieważnienia małżeństwa oraz rozwodów. Swoją pracę kończy opisem pozycji kobiety w hinduizmie, bo jak sama zauważa analiza problematyki małżeństwa w tej religii nie byłaby pełna bez uwzględnienia kwestii kobiety i jej pozycji w hinduizmie.

Ostatni rozdział ze względu na specyfikę małżeństwa w religii buddyzmu nosi w stosunku do poprzednich nieco zmieniony tytuł. *Małżeństwo wyznawców buddyzmu* opracowała Aleksandra Czapnik. Autorka rozpoczyna od podkreślenia znaczenia małżeństwa w życiu społecznym, które traktuje się jedynie jako etap przejściowy w drodze do osiągnięcia oświecenia. Konsekwencją takiego podejścia jest przyzwolenie na rozwód. Małżeństwo w tej religii zalicza się do sfery świeckiej. W związku z tym jedyne wymogi odnośnie do obrzędów wynikają z tradycji danego regionu. Autorka omawia szczegółowo te zagadnienia, zwracając uwagę na specyfikę regionów, na prawo państwowe, zaręczyny, formę zawarcia, czy też sprawy nieważności małżeństwa czy jego ustania. Na koniec odnosi się do problematyki małżeństwa mieszanego.

Opracowanie zostało podsumowane przez redaktora ks. prof. dr hab. Gintera Dzierżona. Na uwagę zasługuje również bardzo bogata bibliografia podzielona na część źródeł oraz literaturę przedmiotu.

Niniejsze opracowanie stanowi wspaniałe zestawienie poglądów na małżeństwo w największych religiach współczesnego świata. Katolickie pojęcie małżeństwa zostaje zestawione z religią judaistyczną, islamem, hinduizmem oraz buddyzmem. Z niniejszej publikacji dowiadujemy się, jak jedna instytucja różni się w świetle unormowań prawnych wspomnianych religii. Cztery pierwsze wypracowały swoje normy prawne i tylko w buddyzmie instytucja małżeństwa opiera się na prawie świeckim. Cztery pierwsze rozdziały charakteryzują małżeństwo jako związek o charakterze sakralnym. Widocznym staje się zatem fakt, jakie funkcjonują aparaty służące obronie małżeństwa. Widzimy jak poszczególne porządki prawne przedkładają spełnienie określonych warunków prawnych do ważności małżeństwa. Widać pewne podobieństwa, ale także rysują się cechy charakterystyczne w poszczególnych religiach. Występują przeszkody do zawarcia małżeństwa. Punktem centralnym u katolików, żydów, w islamie jest konsens małżeński. U żydów i muzułmanów podkreśla się ważną rolę podarunku oraz zaręczyn i zapowiedzi. Natomiast w hinduizmie czy buddyzmie z racji na zróżnicowanie społeczne jawi się mnogość ceremonii czy obrzędów zawarcia małżeństwa. Punktem wspólnym wszystkich rozdziałów jest podjęcie zagadnienia małżeństw mieszanych w każdej z omawianych religii. Z racji na współczesny pluralizm narodowościowy, migrację ludności jest to niewątpliwie bardzo ważny temat. Teoria staje się punktem wyjścia aplikacji stosownych norm, choćby w polskiej rzeczywistości.

Małżeństwo w Kościele katolickim oraz czterech religiach niechrześcijańskich (judaizm, islam, hinduizm, buddyzm) jawi się jako publikacja opracowana niezwykle rzetelnie pod kierunkiem wybitnego matrymonialisty ks. prof. G. Dzierżona. Świadczy o tym styl oraz układ i przejrzystość treści. Praca została oparta na licznych źródłach i literaturze w tym doktrynie prawnej. Uważam, że niniejsza praca odkrywa małżeństwo jako instytucję naturalną. Bez wątplenia jest źródłem wiedzy o małżeństwie nie

tylko dla specjalistów w tym zakresie, prawników, kanonistów, ale także dla socjologów, kulturoznawców oraz po prostu ludzi ciekawych świata.

Adam Bartczak
Uniwersytet Łódzki

ks. Robert Kantor, „*Rota Hiszpańska*”. *Struktura i działalność Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii (studium historyczno-prawne)*, Wydawnictwo Biblos, Tarnów 2013, ss. 355.

Polska literatura naukowa poświęcona historii prawa kanonicznego prezentuje się stosunkowo skromnie. Można spotkać wiele opracowań, których autorzy na kanwie swoich rozważań odwołują się do zagadnień historyczno-prawnych, jednak uwagi te mają zazwyczaj charakter przyczynkarski. Znacznie rzadziej do rąk czytelników zainteresowanych dziejami prawa kanonicznego trafiają prace naukowe, które w całości poświęcone zostały temu właśnie zagadnieniu. Należy zatem z dużym zadowoleniem przyjąć fakt wydania pracy autorstwa ks. Roberta Kantora, zatytułowanej „*Rota Hiszpańska*”. *Struktura i działalność Trybunału Roty Nuncjatury Apostolskiej w Hiszpanii (studium historyczno-prawne)*.

Kanonista zapoznaje czytelnika z problematyką właściwie nieznaną poza granicami Hiszpanii. Zarówno historia Roty, jak i uwarunkowania prawne jej działalności nie budziły dotąd większego zainteresowania kanonistów światowych. Dotychczasowa literatura poświęcona madryckiej Rocie ograniczała się do prac publikowanych w językach hiszpańskim oraz łacińskim. Tym bardziej podkreślić trzeba trafność wyboru badanej problematyki.

Monografia złożona jest ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia oraz czterech aneksów. W rozdziale pierwszym Autor przedstawił rozwój uprawnień Roty Rzymskiej. Związane było to z po-traktowaniem trybunału Stolicy Apostolskiej jako wzorca do kształtowania się Roty Hiszpańskiej. Rozdział ten jest bardzo cennym, jednym z nielicznych w polskiej literaturze kanonistycznej, opracowaniem dziejów Roty Rzymskiej. Można zastanowić się wprawdzie, czy celowe było rozpoczęcie rozdziału od szczegółowego zaprezentowania rozwoju procesu kanonicznego – w tym omówienie procesu w przedchrześcijańskich porządkach prawnych, tj. prawach szczepowych, prawie ateńskim oraz prawie rzymskim. Warto zwrócić także uwagę, że fragmenty dotyczące procesu w odniesieniu do prawa szczepowego nie są jasno określone czasowo. Czytelnik ma trudności ze stwierdzeniem, o jakim dokładnie okresie historycznym Autor pisze. Raz wydaje się, że chodzi o czasy prehistoryczne, kiedy indziej okazuje się, że Autor podejmuje wątki związane z prawami germańskimi. Nieuzasadniony wydaje się wreszcie krótki akapit poświęcony prawu ateńskiemu, a pominięcie, jak się wydaje, ważniejszego dla historii procesu kanonicznego, prawa żydowskiego. Mimo tych usterek można stwierdzić, że rozdział pierwszy recenzowanej monografii mógłby zostać opublikowany jako samodzielne opracowanie w czasopiśmie naukowym, gdy weźmie się pod uwagę szczegółowość niektórych podjętych przez Autora wątków, które niewiele wnoszą do tematu całej pracy.

Dalsze cztery rozdziały poświęcone zostały kolejnym stadiom rozwoju Roty Hiszpańskiej: począwszy od Trybunału Nuncjusza Apostolskiego w Hiszpanii (rozdział drugi), przez działającą w latach 1771–1932 Rotę Klementyńską (rozdział trzeci) oraz działającą w latach 1947–1999 Rotę Piusa XII (rozdział czwarty), a kończąc na współczesnej Rocie Jana Pawła II (rozdział piąty). W rozdziałach przedstawione zostały losy trybunału oraz zmiany zachodzące w jego strukturze, relacje względem Stolicy Apostolskiej i władz hiszpańskich oraz sposoby procedowania. Wszystkie rozdziały oparte zostały na rzetelnej analizie źródeł powszechnego i partykularnego prawa kościelnego, jak również dokumentów świeckich.

Praca zwieńczona zakończeniem, w którym Autor zebrał wcześniejsze fragmentaryczne wnioski przedstawione w podsumowaniach poszczególnych rozdziałów. Do tekstu dołączone zostały cztery

aneksy. W pierwszych trzech Autor przedstawił papieskie dokumenty fundacyjne, mocą których Biskupi Rzymu ustanawiali kolejne „wcielenia” Roty Hiszpańskiej: *Breve erectionibus Rotae Hispanicae* Klemensa XIV z 26 marca 1771 r., m.p. *Apostolico hispaniarum Nuntio* Piusa XII z 7 kwietnia 1947 r. oraz m.p. *Nuntiaturae Apostolicae in Hispania* Jana Pawła II z 11 września 1999 r. Papieskie akty zostały zamieszczone w języku łacińskim oraz hiszpańskim. Pewnym ułatwieniem dla czytelnika mogłoby być z pewnością ich przetłumaczenie na język polski. Ostatni aneks zawiera dane statystyczne dotyczące tytułów nieważności małżeństwa w procesach zakończonych w latach 2001–2009 oraz ewolucji liczby spraw sądowych w latach 2001–2008.

Istotne zastrzeżenia dotyczące książki ks. Roberta Kantora należy podnieść w odniesieniu do jej strony formalnej. Trudno ocenić, czy jest to wynik braku starannej korekty dokonanej przez Autora, czy może następstwo błędów edytorskich po stronie wydawnictwa. Są to przede wszystkim tzw. „literówki”, które w niektórych miejscach książki pojawiają się nawet kilkakrotnie na jednej stronie, a także usterki w składzie tekstu – podział słów niezgodny z zasadami pisowni języka polskiego, np. *na-jodleglejsze* (s. 36) czy *Nuncjus-zem* (s. 137). W tekście napotkać można również oczywiste omyłki, jak np. wskazanie, iż traktaty laterańskie podpisane zostały w 1919 nie zaś w 1929 r. (s. 71). Uwagę zwraca także brak konsekwencji Autora w odniesieniu do pisowni terminów pojawiających się często w tekście (np. „biskup Rzymu” czy „Biskup Rzymu”).

Wprawdzie kwestia doboru wykorzystywanej literatury pozostaje w kompetencji autora każdej publikacji, warto jednak zwrócić uwagę, że w recenzowanej monografii odwoływano się czasami do starszych publikacji, pomijając jednocześnie nowe, jak się wydaje, łatwiej dostępne. Autor, opracowując podrozdział *Geneza procesu kanonicznego* (s. 30–53), często przywoływał ustalenia poczynione przez znanego polskiego historyka państwa i prawa Karola Koranyiego w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Innym dostrzegalnym przeoczeniem jest brak znanych prac, które traktują o Kościele w Hiszpanii wizygockiej (podrozdział *Sądownictwo w Hiszpanii wizygockiej*, s. 84–86). Na polskim rynku wydawniczym już od pewnego czasu znajduje się dobre studium brytyjskiego mediewisty Rogera Collinsa¹, czy szerokie opracowanie problematyki państw barbarzyńskich autorstwa Karola Modzelewskiego². Podobną uwagę uczynić można na temat podrozdziału *Zniesienie Roty Nuncjatury w czasie Drugiej Republiki i próby jej restauracji* (s. 154–166), gdzie Autor milczeniem pomija niedawno opublikowaną pracę ks. Piotra Ryguły³.

Na zakończenie warto podnieść jeszcze jedną kwestię. W konkluzjach do rozdziału piątego (s. 285–286), ks. R. Kantor przywołał interesujące uwagi *de lege ferenda* sformułowane przez M. Calvo Tojo, dotyczące zmian w strukturze sądownictwa kościelnego⁴. Autor przedstawił propozycję hiszpańskiego kanonisty, nie ustosunkowując się jednak do niej i nie przedstawiając własnego poglądu w zasygnalizowanej sprawie. Mogłoby to być wyjątkowo interesujące szczególnie teraz, gdy Ojciec Święty Franciszek powołał Komisję do spraw Rewizji Procesu Kanonicznego w Sprawach Mażeńskich⁵.

Mimo powyższych uwag, które, jak zawsze, mogą być przedmiotem dalszej dyskusji, trzeba jednoznacznie stwierdzić, że książka ks. Roberta Kantora jest wartościowym i nowatorskim opracowaniem, które z pewnością zainteresuje zarówno kanonistów oraz historyków prawa, jak i osoby, które interesują się problematyką dziejów Kościoła katolickiego.

Lukasz Jan Korporowicz
Uniwersytet Łódzki

¹ R. Collins, *Hiszpania w czasach Wizygotów 409–711*, tłum. J. Lang, Warszawa 2007.

² K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004.

³ P. Ryguła, *Wolność religijna w Hiszpanii na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1931–1992*, Katowice 2009.

⁴ M. Calvo Tojo, *El tribunal de la Rota Española como modelo para la organización judicial en la iglesia universal*, *Revista de Derecho de la Pontificia Universidad Católica de Valparaíso* 24/2003, 219–252.

⁵ *Comunicatio della Sala Stampa della Santa Sede*, 20.09.14 [B0651], <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/09/20/0651/01463.html> (dostęp 20 października 2014).